

VIVIANA IVLAMPİE

Lector drd

Facultatea de Istorie și Filosofie

Catedra de Filosofie

Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați

RĂUL SECOLULUI AL XX-LEA
The Evil of the XX-th Century

Abstract

By the present paper we do not intend to put ourselves in the place of justice, for not the punishment of the guilty is our purpose (nobody sets unrealizable goals!) and not even the recognition of the guilt of those involved in this tragedy of the century is for us a vital objective. We propose only the presentation of the facts, their description in view of the reconstruction of the context of those times, by means of a series of portraits both of dictators and their companions, and of those who suffered in consequence of the dictatorial politics, nazism and communism. We bring in support of this idea precious confessions like that of Al. Soljenitzin. Our effort is directed against the belief that wickedness is never punished on earth, but that it brings wellbeing.

Key words: good, evil, culpability, punishment, responsibility, ideology

Pentru Immanuel Kant, sentimentul de culpabilitate poate însoți valoarea unei legi morale. Dar obținerea fericirii nu poate fi nicidecum legată de conceptul unei pedepse. Cu toate că cel care pedepsește poate să aibă buna intenție de a îndrepta o fărâdelege, iar pedeapsa ca atare poate să slujească acestui scop, ea trebuie justificată mai întâi ca *pedeapsă*, așadar ca *un rău*. Kant înțelege pedeapsa ca un rău fizic „care, chiar dacă nu ar fi legat, ca consecință naturală, de răul moral, ar trebui totuși să fie legat de el ca consecință a principiilor unei legislații morale.”¹ Deci cel pedepsit trebuie să mărturisească sie însuși că a primit ceea ce merita și că soarta sa „este perfect

proporțională cu purtarea sa”. În acest caz avem de-a face cu o persoană măcar pe jumătate cinstită dacă ea poate să recunoască faptul că a greșit. În alte situații, cel pedepsit nu recunoaște fărâdelegea nici față de sine și, cu atât mai puțin, față de alții. Se consideră o victimă, o persoană nedreptățită fie de aparatul de justiție prin reprezentanții săi, fie chiar de stat. Răul pe care îl trăiește este de natură fizică (privarea de libertate), iar dacă recunoaște existența unui rău moral, atunci acesta nu poate veni decât din partea societății corupte și corupătoare. Această formă a răului moral nu-i stârnește neliniște sufletească, durere, remușcare față de propria-i faptă, ci numai resentimente față de o societate intolerantă. În loc să se căiască, cel pedepsit acuză.

¹ Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, Editura științifică, București, 1972, p.127;

Există pedepsiți care se înscriu în categoria „vinoșilor fără vină” și care suportă atât răul fizic, cât și răul moral. Singura lor vină este că s-au născut evrei, țigani, polonezi, bulgari, armeni, ucraineni, ceceni ș.a.m.d., că au avut nenorocul să se nască fie negri, fie albi, fie galbeni; că s-au născut într-o anumită perioadă când legea oficială era teroarea; că s-au născut bărbați ori femei, că și-au însușit alte principii și valori morale decât cei ce reprezentau majoritatea, că aparțineau unei anumite condiții sociale sau că au beneficiat de un alt tip de educație decât cel oficial, că au îmbrățișat o carieră militară, politică, științifică în vremea unor regimuri „decadente”.

Dacă în primele două situații pedeapsa este urmarea judecării morale a unui comportament săvârșit de o persoană, comportament ce contravine principiilor universale, în situația „vinoșilor fără vină” pedeapsa e rodul prejudecăților de naturi diferite: etnice, rasiale, ideologice, sociale, culturale ș.a. Culpabilitatea în cazul din urmă depinde foarte mult de propagarea, cu bună știință, a unor astfel de prejudecăți, ceea ce atrage după sine posibilitatea de a identifica și de a condamna autorii morali ai răului. Un capitol important al eticii trebuie să conducă la identificarea acestor prejudecăți și la condamnarea lor prin coduri universale de conduită, în genul *Declarației Universale a Drepturilor Omului*.

Ceea ce urmărim și descoperim pe baza experiențelor politice din secolul trecut vizează, pe de o parte, culpabilitatea legată de interese conștiente care s-au realizat prin promovarea prejudecăților a căror notă definitorie și evidentă era **inumanul**, de care mulți (i)responsabili au vrut să se elibereze invocându-l pe nevinovatul „n-am știut” sau „am respectat ordinul” etc., iar, pe de altă parte, intoleranța pe care trebuie să o manifestăm față de toate aceste prejudecăți, identificând natura lor primitivă, barbară, nedemnă de conduita morală a omului.

Exemplele trecutului recent sunt edificatoare.

Gramatica regimurilor totalitare cunoaște doar două persoane: „acel *noi* care a absorbit și a eliminat diferențele individuale ale lui *eu*; și *ei*, dușmanii ce trebuie combătuți, adică distruși”.² În nazism *ei* vor sfârși ca sclavi supuși (slavii, latinii) sau vor fi exterminați (evreii, țigani) iar în comunism *ei* fie se sting după luni sau ani de epuizare, de frig sau boală, fie sunt lăsați să moară de foame, în mod planificat, în izbele lor. URSS a avut „avantajele” naturii: tundra Siberiei, insule izolate precum Solovki, Kolîma, la fel cum și România a avut Periprava, Poarta Albă, Midia-Năvodari.

În lagărele de exterminare naziste asasinatul devine scop în sine: eliminarea anumitor rase (în special cea evreiască) va asigura bunăstarea poporului german, a „rasei ariene”. În comunism, numărul mare de victime este produs de o altă logică: omorul nu este scop în sine; este fie o pedeapsă, un mod de a teroriza anumite categorii sociale, fie un accident nesemnificativ.

Atât naziștii cât și comuniștii practică același dispreț pentru viață. În lagărele morții de pretutindeni „nu moartea capătă un sens, ci viața este cea care nu mai are nici o valoare”.³ Comparabile în sine, acțiunile celor două regimuri au specificitatea lor. Astfel, victimele nazismului sunt cu predilecție evreii – poporul, religia, tradiția, iar proiectul de exterminare este incalificabil din punct de vedere moral, deoarece răzbate din el dorința de a nimici pur și simplu o populație cu identitate europeană sau, mai bine zis, umană. Masacrele și genocidul comunist nu se centrează pe identitatea victimelor. Acestea sunt într-un fel o secreție arbitrară a ideologiei, identitatea vizându-i doar pe

² Tzvetan Todorov, *Memoria răului, ispita binelui. O analiză a secolului*, Editura Curtea Veche, București, 2002, p.42;

³ *idem*, p. 87;

călăi. Utopiile egalitare, dreptatea socială, voluntarismul, elogiul rațiunii și al științei, idealul armoniei finale sunt caracteristici ce nu aparțin comunismului, dar acest regim s-a dovedit monstruos prin calea inumană prin care a încercat să pună în practică teoria sa socială: „supunerea opțiunilor personale celor ale Partidului, excluderea unei părți a populației (clasele dușmane), luarea puterii prin revoluție și dictatura proletariatului, abolirea proprietății private și a libertăților individuale”.⁴

Istoriografia a reținut disputa privind numărul mare de victime ale nazismului, iar timid și cu o sfială de neînțeles începe contabilizarea aproape nedorită a victimelor comunismului. Ceea ce este incalificabil pe această linie, detestabil și indecent pentru memoria victimelor, sunt comparațiile sau aprecierile de genul „cine a suferit mai mult”. Nu poate exista un palmares al ororii. Dacă nu este permisă din punct de vedere moral o statistică a victimelor regimurilor totalitare, nu trebuie atunci să cedăm nici tentației de simetrizare a celor două totalitarisme, spunând că Gulag-ul este mai puțin grav decât Șoah-ul. Comparația lor încetează dacă în analiză pornim de la ideea care le-a călăuzit: *ideea de dreptate*, în comunism, ai cărei adepți erau străini /uneori și victime/ de ceea ce se va întâmpla în Gulag, și ideea nazistă de *dreptate* care viza de la început purificarea rasială și la care a „participat”, în sens platonician, tot poporul german.⁵

⁴ *ibidem*, p 91;

⁵ În acest sens s-a exprimat și Primo Levi, evreu italian, care a fost deportat la Auschwitz: dincolo de culpabilitatea directă a unui număr de indivizi, care au decis și executat, marea responsabilitate morală revine populației germane, care prin indiferența și pasivitatea ei a preferat, pe cât posibil, să rămână în ignoranță, ceea ce înseamnă complicitate cu nazismul.

Cu toată considerația față de omul Primo Levi, introducem un amendament ideilor sale: populația germană, în măsura în

Atunci când abordăm comunismul, trebuie să facem o distincție absolut necesară între ceea ce a însemnat el ca proiect, ca ideal în viziunea creatorilor săi, și ceea ce a devenit odată cu leninismul și stalinismul. Comunismul aplicat de Lenin și de Stalin trebuie culpabilizat și nu idealul comunist în genere. În acest sens avem și opinia lui Jacques Derrida: „Pe partea «comunistă», răul totalitar a îmbrăcat forma înspăimântătoare, e adevărat a unei *coruperi* a proiectului sau a «idealului». Dar coruperea unui țel nu este țelul însuși, chiar și în ipoteza în care țelul s-ar lăsa originar pervertit”.⁶

Comunismul se pretinde a fi moral. Moralismul său este revendicat de la socialismul francez și german, de la populismul rus. Victoria sa este triumful Binelui. Comunistul nu poate fi decât virtuos. El va reclădi lumea pe temeiul Binelui. Nazistul, în schimb, are în vedere restabilirea ordinii lumii în frumusețea ei, deoarece se pretinde a fi artist. Însă, atât etica cât și estetica celor două regimuri ajung la o înțelegere secretă: inevitabilitatea distructivității ca premisă a progresului. Nu poți să faci omletă fără să spargi ouăle – expresie atât de familiară lui Stalin.

care l-a urmat pe Hitler, a făcut-o mai mult din considerente naționaliste decât conștient naziste. Naționalismul, ca stare naturală, instinctivă a unui popor, a constituit combustibilul care a alimentat mașina de război nazistă. Nu este o certitudine faptul că toți germanii au fost cucerii de ideologia nazistă, iar „pedagogia” nazistă nu a supraviețuit după eliberarea Germaniei. Dacă această ideologie ar fi ieșit biruitoare, ea ar fi cunoscut o evoluție asemănătoare celei sovietice: ar fi fost răsturnată în timp de însăși populația care și-a manifestat, inconștient, adeziunea.

⁶ Jacques Derrida, Elisabeth Roudinesco, *Întrbări despre ziua de mâine. Psihanaliză și deconstrucție. Convorbiri.*, Editura Trei, București, 2003, p.113;

În Rusia anului 1917, când țara era sărăcită de război, îndurerată de pierderea milioanei de oameni pe front, populația a primit cu bună credință pedagogia minciunii. Ea intra în noua morală cu patrimoniul său moral vechi. Lumea pe care revoluția vrea să o distrugă este, evident, plină de nedreptate și opresiune. Socialiștii vor să instaureze *dreptatea* promovând o mai bună repartitie a bogățiilor; *egalitatea* – o societate în care clasele să dispară, în care omogenizarea ei ar permite recunoașterea reciprocă a demnității cetățenilor; *libertatea* – persoana să nu mai fie victimă a alienării capitaliste. Populația despre care vorbeam la început îi iubește pe conducătorii care îi promet fericirea, crede că va deveni fericită cât de curând, când lucrurile își vor intra în matcă. Crede că se instaurează o epocă a dreptății. „Îi detestă pe dușmanii socialismului, îi denunță, este de acord ca aceștia să fie spoliați, uciși. Se asociază exterminării lor, dă o mână de ajutor. Participă la crimă fără să-și dea seama”.⁷

Aceasta a fost o primă fază a revoluției socialiste. Dar, la un moment dat, Lenin, izolat pe plan internațional, cu partidul său și cu gărzile roșii, nu mai putea demonstra unei lumi împovărate de greutatea postbelice și, de ce nu, indiferente viabilitatea și științificitatea teoriei marxiste și a căii originale de trecere la comunism. De aceea a început mistificarea, clădirea unui univers al minciunii care sub aparența binelui sfârșea prin a nega realitatea răului. Alain Besançon surprinde cu realism stadiile evoluției regimului socialist /comunist/ sovietic, care, după opinia sa, se dezvoltă concentric, ca și nazismul, în jurul nucleului inițial. Dar, deocamdată ne vom opri doar asupra atitudinii și percepției populației față de instaurarea comunismului leninist-stalinist urmând ca în studiul comparativ despre ideologiile celor două regimuri să insistăm pe detalii.

Atunci când s-a dovedit că **idealul promis realizabil** a fost un eșec total partidul și conducătorii săi au „instaurat” cercuri ale terorii care să le asigure continuitatea puterii. În primul rând, trebuia să se asigure că în rândurile sale nu existau trădători (și de aici epurările permanente), iar în al doilea rând că întreaga suflare aprobă puterea, care avea rolul de a o mobiliza la construcția comunismului, fie prin propagandă mincinoasă, falsificare, amenințare, deportare, fie prin solicitarea de a participa la delațiune și implicit la condamnare, uneori la condamnarea cu moartea.

În rândurile populației, se instalează treptat teama. Pierzându-și reperele morale tradiționale, ea trebuia să găsească o cale de supraviețuire. De aici încolo înjosirea morală nu mai are limite: se fură, se denunță; omul se umilește, devine meschin, laș. Este „invitat” să ia parte la manifestări de adeziune față de hotărârile cele mai aberante ale conducătorilor politici.

Procese politice care sunt regizate de maeștrii disimulării pentru „activitate dușmănoasă” contra regimului sovietic, potrivit articolului 58 lit. b., pentru trădare, pentru „spionaj” în favoarea dușmanilor capitaliști, au nevoie de un public care să condamne cu vehemență pe cei „vinovați”. Vecinii, prietenii, tovarășii de muncă, chiar membri ai familiei pot fi victimizați, supuși oprobriului public și, inevitabil, condamnați.

Sentimentul de vinovăție și de rușine dispare, iar oamenii acestui tip de societate încep să considere că iresponsabilitatea, lenea, pasivitatea sunt preferabile atât chinurilor fizice, cât și celor morale. Ei adoptă tipul de gândire de genul: „de ce să-mi fac griji pentru altul, care poate **chiar este vinovat din moment ce este acuzat**, când eu trebuie să mă descurc pe cont propriu?” Individualism, egoism, sau pur și simplu adaptare a speciei la o situație politică, așa după cum considera și Zinoviev că *Homo Sovieticus* era produsul unei mutații ireversibile a speciei. Credem că se

⁷ Alain Besançon, *Nenorocirea secolului*, Editura Humanitas, București, p. 59;

înșela și avem ca dovadă prăbușirea regimului comunist din Europa de Est, chiar dacă nu (încă) și schimbarea mentalităților.

Întrebându-ne cu privire la raționalitatea regimurilor totalitare, atât cu privire la cel nazist cât și la cel comunist-sovietic, observăm că ambele sunt proiecte raționale. Afirmția poate părea paradoxală datorită prestigiului pe care îl acordăm rațiunii: în numele ei nu se pot săvârși acțiuni inimaginabile de tipul genocidurilor. Când analizăm deciziile a doi dictatori, precum Hitler și Stalin, nu le putem califica decât „nebunești”, „paranoice” sau „iraționale”, dorind astfel să punem o barieră între „anormalitatea” lor și normalitatea noastră. Dar, așa cum spune și Tzevetan Todorov „rațiunea servește cu indiferență binele și răul, ea este flexibilă după plac, gata să devină instrumentul oricărui scop”.⁸ Răul totalitar nu este un „rău radical”, diferit calitativ de toate celelalte tipuri cunoscute în istorie, ci este un rău extrem, paroxistic. Orice acțiune, oricât de culpabilă ar fi ea în sine, își are rațiunile sale. Montesquieu afirmă în *Scrisori persane*: „ Oamenii pot comite nedreptăți pentru că au interes să le săvârșească și pentru că preferă să se satisfacă pe ei, nu pe alții. Oamenii acționează întotdeauna în funcție de ei înșiși. Nimeni nu e rău pe degeaba. Trebuie să existe o cauză /rațiune/ care-l determină și aceasta e totdeauna un interes”.⁹ Dar care sunt interesele raționale ale celor doi dictatori? În cazul lui Stalin, el are nevoie să se debaraseze de vechea gardă bolșevică, fidelă idealurilor comunismului originar, și să introducă teroarea la toate nivelurile societății pentru a impune propria viziune asupra regimului sovietic. Hitler în schimb rămâne fidel visului său de a curăța Terra de evreii săi și de a asigura superioritatea rasei pure germane. Deci nu putem vorbi despre

natura nerațională a obiectivelor propuse atât de Stalin, cât și de Hitler, ci de iraționalitatea mijloacelor de îndeplinire a acestor obiective, chiar dacă, pentru ei, mijloacele se înscriau în raționalitatea corectă a scopurilor urmărite. Iraționalitatea mijloacelor este evidentă atunci când ne raportăm la imperativul categoric propus de Kant: mijloacele reprezintă **inumanul** prin excelență, inacceptabile chiar și de conștiința celor ce le-au impus sau celor ce și-au exprimat adeziunea în condițiile în care toți protagoniștii și-ar schimba rolurile în mod radical. Inumanul mijloacelor pune, astfel, în lumină iraționalitatea și răul unor așa-zise „obiective raționale”.

Un adagiu se impune cu necesitate: faptele abominabile, ororile comise, genocidurile au fost săvârșite din voința unui individ precum Stalin sau Hitler, dar care nu puteau evolua în afara cadrului unui regim totalitar. Acesta este cel care permite concentrarea maximă a puterii în mâinile unui singur om, căruia îi garantează imunitate totală. A-i considera pe cei doi conducători ca fiind singurii responsabili din punct de vedere moral pentru tot ceea ce s-a întâmplat ar fi, totuși, o injustiție. Judecata morală se aplică atât inițiatorilor genocidurilor cât și colaboratorilor lor, de la cel mai înalt grad politic/militar până la simplul cetățean dar, mai ales, această judecată trebuie aplicată sistemului totalitar însuși și ideologiei sale.

Vom încerca să dovedim culpa morală în sensul invers al expunerii, adică pornind în primul rând de la ideologie și ajungând apoi la exponenții săi.

Marxism-leninismul pretindea că este moștenitorul unei tradiții ce mergea până la Heraclit și Democrit; că este descendent al Iluminismului și al dialecticii hegeliene. Nazismul își căuta originile în tragedia greacă, în scrierile lui Novalis, Herder și Nietzsche și se justifica prin mișcarea științifică de la Darwin încoace: „ Referirile la tradiția romantică, la mistica pământului și a morților, la eroii păgâni

⁸ Tzevetan Todorov, *op. cit.*, p.79;

⁹ Montesquieu, *Scrisori persane. Caiete*, Editura Hyperion, Chișinău, 1993, pp. 119-120;

medievali sunt proprii doar ideologiei naziste”.¹⁰

La baza sistemului totalitar se află o singură exigență și anume supunerea individului. Scopul societății sovietice nu este cel declarat de oficiali, de asigurare a bunăstării membrilor ei, ci „propășirea unei entități abstracte, desemnată ca stat, confundată cu Partidul, de fapt, cu poliția”.¹¹ Apoi, în cadrul acestei societăți, indivizii nu trebuie să se mai perceapă ca agenți liberi ai acțiunii lor, potrivit intențiilor și voinței lor liber exprimate. Ei trebuie să renunțe la autonomie și să se supună directivelor elaborate de la „vârf”. Ideologia comunistă nu lasă nici un loc libertății persoanei: „Libertatea nu a fost învinsă doar în domeniul politic și în cel al activităților publice. Peste tot, libertatea a fost zdrobită, fie că a fost vorba de agricultură – dreptul de a semăna sau de recolta liber – de poezie sau de filozofie”.¹² Anihilarea libertății individuale a fost posibilă prin teroare. Numai prin întreținerea voită, conștientă, rațională a terorii Partidul-stat putea fi sigur de docilitatea populației. Și teroarea este legitimată din moment ce toți indivizii sunt vinovați (Tolstoi) pentru că vor să rămână indivizi care să acționeze în numele (presupusei) lor voințe libere și să-și fixeze ca scop fericirea personală. În înțelesul cel mai larg al termenului, libertatea se referă la posibilitatea omului de a acționa ca subiect autonom, potrivit voinței și aspirațiilor sale. Libertatea nu vizează doar unele segmente ale vieții individului cum ar fi, de exemplu, libertatea cuvântului, libertatea conștiinței, libertatea presei, ci ea se răsfrânge peste *toată viața sa și a tuturor oamenilor*. Spre deosebire de materia inertă și de existența nereflectată, omul are posibilitatea să-și

aleagă destinul deoarece dispune de conștiință. Numai murind omul părăsește regatul libertății pentru a se contopi cu cel al necesității. Faptul că aspirația spre libertate este înscrisă în codul genetic al speței umane pare să fie liniștitor. Astfel, cu toate că există regimuri care se bazează pe suspendarea sistematică a libertăților individuale acestea sunt, mai devreme sau mai târziu, condamnate. Nici statele totalitare nu au reușit să provoace o mutație a speciei prin care aceasta să se dezvețe de gustul libertății. „Condamnat la sclavie, omul este sclav prin destin și nu prin natură. Aspirația naturii umane spre libertate este invincibilă, ea poate fi zdrobită, dar nu poate fi nimicită”.¹³

Cu toată suspendarea libertății individuale și anihilarea voinței indivizilor, supusă voinței Unice, comunismul se pretinde a fi moral. Imperativul moral al comunismului se dorește a fi o realizare a ideilor propagate de creștinism: egalitatea tuturor, bunăstarea tuturor. O societate ideală în care binele va triumfa după ce sunt eliminate toate deosebirile dintre clase și etnii. Natura bună a omului, după cum spunea Rousseau, a fost pervertită, dar socialismul o va recrea ducând-o la un nivel superior. Alain Besançon spunea în acest sens: „comunismul democratizează supraomul”. Supraomul sau omul nou al ideologiei comuniste este cel ce dovedește un atașament absolut față de noua morală instituită, față de țelurile propuse, față de Partidul-Stat și care „se antrenează sever ca să alunge din el ultimele resturi din vechea morală, cea pe care o promovează « dușmanii de clasă »”.¹⁴ Pentru a realiza această rupere de trecut, regimul comunist încalcă în mod conștient morala naturală sau comună la care se referă Biblia și înțelepții antichității, fie ei din Grecia sau Roma, fie din China, India sau Africa. Besançon analizează flagrantele încălcări ale

¹⁰ Tzetan Todorov, *op. cit.*, p. 84;

¹¹ *ibid.* p. 62;

¹² Vasili Grossman, *Lettres à Gorbineau Œuvres complètes*, Gallimard, 1951, vol. IX, p. 280, *apud* Tzetan Todorov, *op. cit.*, p. 62;

¹³ *idem*, *apud* Tzetan Todorov, *op. cit.*, p. 69;

¹⁴ Alain Besançon, *op. cit.* p. 50;

poruncilor biblice de către etica comunistă, care își propune să distrugă proprietatea și o dată cu ea dreptul și libertatea. Sunt nesocotite pe rând: porunca a cincina („cinstește pe tatăl tău și pe mama ta”) – Partidul-Stat ține loc de părinți, lui i se cuvine mărirea și slava; porunca șasea („să nu ucizi!”) – decât pe dușmanii poporului, iar în această categorie putea intra orice persoană aflată în atenția organelor securității; a opta („să nu furi!”) – s-a transformat în „hoțul neprins negustor cinstit”. Și s-a furat până la autodistrugere; a noua („să nu dai mărturie mincinoasă asupra aproapelui tău”) – și din ignoranță, din interes, din răzbunare, din răutate sau din oricare alte motive delațiunile, falsele depoziții, sperjururile au băgat mii și de mii de oameni în lagăre și închisori; și a zecea („să nu poștești [...] nimic din cele ce sunt ale aproapelui tău!”) – nu mai există proprietate privată, nici casă, nici pământ, nici alte bunuri. Există numai proprietate de Stat – proprietatea tuturor. Nu trebuie să crezi neapărat în revelația biblică pentru a-ți da seama de universalitatea preceptelor morale violate de comunism..

Iar, pentru ca această ruptură față de vechea morală să fie mai convingătoare, puterea a utilizat cel mai puternic instrument: limbajul. S-a trecut la confecționarea unei limbi noi cu ajutorul fondului vechi de cuvinte, dar cu înțelesuri diferite, limbă care devine „oficială”. Prin propaganda desfășurată se instalează treptat domnia ipocriziei. Discursul are funcția de a înlocui realitatea tragică cu o pseudo-realitate luminoasă. Specialiștii în falsificări denaturează informațiile, istoria, literatura, arta. O falsă economie este prezentată în statistici fictive. În afara lagărului socialist nimic nu trebuie să transpară; nici informații, nici persoane. Granițele sunt închise pentru libera circulație a persoanelor, deoarece secretul eșecului trebuie păstrat cu grijă. Un alt motiv pentru care nu există libertatea de circulație este acela de a nu se face o comparație între „libertatea socialistă” și „alienarea

capitalistă”. Informațiile trebuie cenzurate, pentru ca cei din interiorul cercului să nu afle ce se petrece în exterior, în lumea liberă și nici cei din afară să nu știe despre uriașa minciună și autoamăgire în care trăiesc bravii comuniști.

Regimul comunist sovietic este scena unui uriaș teatru ai cărui actori, indiferent de credința politică, de sex, de vârstă, de idealuri, sunt obligați să-și joace rolul de „adevărați comuniști”.

Această descriere a statului totalitar are în vedere experiența Uniunii Sovietice, dar trăsături asemănătoare pot fi găsite și în Germania nazistă. Și fascismul german se bazează pe negarea libertății individuale. Acest regim a respins atât conceptul de individ, conceptul de Om, cât și pe cel de toleranță și operează cu mase enorme de „suboameni”. Asemenea comunismului, el combină ideea de sorginte socialistă a supunerii individului cu ideea națională întruchipată în cultul puterii nelimitate. O nouă ordine morală se impune în programul național-socialist. Nu una egalitară, ci una care să reprezinte cât mai just interesele rasei pure. Iată un fragment din discursul lui Heinrich Himmler, ținut în iunie 1942, în fața ofițerilor superiori ai armatei și ai SS-ului: „Tot ceea ce facem trebuie să fie justificat în raport cu strămoșii noștri. Dacă nu regăsim această legătură morală, cea mai profundă și cea mai de nădejde, pentru că e cea mai naturală, nu vom fi în stare, la nivelul la care ne aflăm, să învingem creștinismul și să construim acest Reich germanic care va fi o binecuvântare pentru întreg pământul. De milenii, este de datoria rasei blonde să domine planeta și să-i aducă întotdeauna fericirea și civilizația”.¹⁵ Ce idei se desprind din acest citat? În primul rând, raportarea la un trecut ce viza o ordine morală naturală și față de ai cărei strămoși nazismul se consideră dator. În al doilea rând, o idee nietzscheeană de tipul înfrângerii creștinismului ca religie a milei,

¹⁵ Heinrich Himmler, *Discours secrets*, Gallimard, Paris, 1978, p. 179

a umilinței, a iubirii față de aproape, ca religie a celor slabi și construirea unui Reich germanic, universal, ca și religia pe care o neagă, care va fi o binecuvântare pentru toată omenirea. Și, în al treilea rând, transpare ideea datoriei morale a rasei blonde de dominație a Terrei, datorie raportată atât la strămoși, la trecut, cât și la prezentul corupt de istorie, de flageluri precum creștinismul, democrația, bolșevismul și nu în ultimul rând, evreii. Abnegația cu care este urmată această datorie morală presupune eroism, autodepășire și supunere mai ales când este vorba de executarea unor ordine dificile: „Trebuie să atacăm sarcinile ideologice și să răspundem destinului, oricare ar fi el; trebuie să rămânem în picioare, să nu cădem niciodată, să nu dăm nicicând dovadă de slăbiciune, să fim întotdeauna în atare de alertă până la ultima suflare sau până ce misiunea fiecăruia dintre noi a fost îndeplinită”¹⁶

Societatea ideală, preconizată de ideologia nazistă, este binară și sclavagistă. Binară, deoarece în interiorul ei va fi asigurată dominația celor mai buni, mai puri, mai nobili, mai duri (fără sentimente creștinești!). Sclavagistă, deoarece slavii trebuie „împutinați” și reduși la starea de sclavie. Himmler prevedea chiar, pentru polonezi, o serie de măsuri care să ducă la slăbirea conștiinței de populație – cum ar fi, de exemplu, închiderea instituțiilor culturale și educative. În viziunea ideologilor naziști ierarhia socială ar fi fost următoarea: SS-iștii (nobilimea) în partea de sus a piramidei, masa de deținuți (șerbi) la bază. Cavalerii-servitori (ordin existent la începutul secolului al XIII-lea care forma un tampon între nobilimea atotputernică și sclavi) se aflau în partea de mijloc. Încă din 1932, Hitler declarase: „În viitorul stat nazist, va exista o clasă de seniori provenind dintre elementele cele mai diferite, care va fi recrutată în luptă și își va găsi astfel justificarea istorică. Va exista mulțimea

diferențelor membri ai partidului, clasați ierarhic (...). Și va mai fi și marea masă a anonimilor, colectivitatea servitorilor, minori *ad aeternum* (...). Iar sub ei, vom vedea clasa de străini cucerțiți, a celor pe care îi vom numi cu răceală sclavi moderni”¹⁷

Pentru evrei, ca antirasă, este preconizată „soluția finală” (*Endlösung*), care nu este altceva decât o problemă tehnică la fel ca și despăducherea, după cum afirma cu aplomb Himmler. Etica nazistă ține trează conștiința faptului că față de evrei se duce o „luptă rasială, primitivă, naturală și originară”. Evreii trebuie să dispară pur și simplu de pe fața pământului. Până la instaurarea regimului nazist niciodată și nici un stat nu a anunțat prin autoritatea șefului său suprem că un anumit grup uman trebuie exterminat în totalitatea sa, bărbații, femeile, copiii și persoanele în vârstă, prin toate mijloacele de care dispunea. Despre genocid mai putem vorbi în cazul populației Herero, a armenilor, a populației Tuți ș.a., în măsura în care s-a făcut totul pentru ca aceste popoare „în plus” să fie eliminate. În aceste cazuri n-a fost vorba de reeducare sau de reducere la starea de sclavie, ci au fost hăituiți, adunați la un loc și eliminați sistematic, indistinct și total. Pentru săvârșirea unor astfel de crime nu era nevoie de un sistem concentraționar, spre deosebire de regimurile totalitare care s-au servit de lagărele de concentrare. Dar și în cazul lor este necesară o distincție: dacă genocidul „roșu” a fost unul de clasă, atunci cel nazist a fost unul de rasă. diferența dintre cele două poate părea fără importanță, dar ea există. Dacă schimbarea clasei era teoretic posibilă, schimbarea rasei era practic imposibilă.

Morala nazistă este dedusă din însușirea ideologiei. Polul binelui este reprezentat de „rasa blondă”, în timp ce polul răului este în întregime reprezentat de

¹⁶ *idem*, p. 185;

¹⁷ Joël Kotek, Pierre Rigoulot, *Secolul lagărelor*, Editura Lucman, București, 2000, p. 365

„rasa evreiască”. În timpul războiului, pe măsură ce popoarele opuneau o rezistență înverșunată mașinii de război germane, polaritatea arian- evreu devenea tot mai evidentă. Evreul devenea piedica constantă în făurirea marelui plan al lui Hitler. Pactizează cu bolșevismul care devine astfel „iudeo-bolșevism” sau cu capitalismul devenit „iudeo-bolșevism”. Evreul întinează totul, corupe întreaga lume și de aceea se impune purificarea umanității – exterminarea rasei de suboameni. Evreul nu aparține rasei umane, el ține mai mult de animalitate. Și pentru că nu sunt oameni, ei nu pot fi nici măcar „instrumente de lucru” precum selavii din antichitate, ci doar „materie primă” pentru săpun sau pentru abajururi din piele umană. Lansat într-un atac dur la adresa Germaniei, Vladimir Jankélévitch reliefează condiția evreului: „...faptul că un evreu trebuie să existe nu este o evidență: un evreu trebuie în permanență să se justifice, să se scuze pentru faptul că există și că respiră; pretenția lui de a lupta pentru a subzista și pentru a supraviețui este în sine un scandal incomprehensibil, un lucru nemăsurat; ideea că niște „sub-oameni” se pot apăra îi umple pe supaoameni de o indignată stupefacție. Un evreu nu are dreptul să fie; păcatul lui este faptul că el există”.¹⁸ Vl. Jankélévitch critică cu vehemență atitudinea Germaniei hitleriste care, de fapt, nu a urmărit să distrugă credințe sau doctrine considerate de ea ca fiind eronate, ci a dorit să distrugă chiar ființa omului: „Crimele rasiste sunt un atentat împotriva **omului în calitatea sa de om**: nu împotriva omului în calitate de cutare sau cutare individ (*quatenus...*), de cutare sau cutare lucru, de pildă în calitate de comunist sau de francmason, de adversar ideologic...Nu! Rasistul viza tocmai ipseitatea ființei, cu alte cuvinte, umanitatea oricărui om”.¹⁹

¹⁸ Vladimir Jankélévitch, *Să iertăm?* Editura Apostrof, Cluj, 1998, p. 15;

¹⁹ *idem*, p. 14;

Se desprinde de aici ideea că trebuia ucis evreul ca evreu și nu ca dușman particular. Sensul crimei împotriva evreului este absolut sigur împotriva umanității (hominității). O astfel de crimă generată de ură este pur ontologică. Și metafizică. Ura transcende omenescul. Făptuitorii acestor îngrozitoare crime nu sunt monștri, dincolo de sadismul practicat în unele cazuri, ci oameni care cred, interesat sau dezinteresat, în legitimitatea crimelor lor. Puțini sunt fanatici, puțini sunt doctrinari. Sunt în majoritate „justițieri”. În ceea ce-i privește pe călăi, sau pe reprezentanții puterii totalitare, există atitudini și practici identificate de noi cu privire la comportamentul lor generate de situația socială, dorința de afirmare și idealism. Situația economică precară, mediul de proveniență și îndoctrinarea specifică, concură la formarea unui comportament egoist și subuman. În majoritatea lor torționarii au un nivel intelectual redus, iar când depășesc nivelul mediu de inteligență, preinșii „intelectuali” excelează în rafinamentul cruzimii. Iată un exemplu cutremurător pe care ni-l relatează Vasili Grossman, în *Pantha Rhei*: pentru ca să nu aibă mustrări de conștiință participanții la acțiunea de deschiaburire din URSS își spuneau că victimele regimului bolșevic nu sunt oameni, ci aparțin unei specii inferioare și nu merită să trăiască. Ana Sergheievna își amintește: „Cât au suferit acești oameni și cum au fost tratați! Dar eu spuneam: nu sunt ființe omenești, sunt chiaburi (...). Pentru ca să fie omorâți trebuia declarat că ei, kulacii, nu sunt ființe umane. La fel cum spuneau și nemții: evreii nu sunt ființe omenești. Așa au spus Lenin și Stalin, chiaburii nu sunt ființe omenești”. (V. Grossman, *Pantha Rhei*, Editura Humanitas, 1993). Or, atât evreii cât și kulacii, și oricare ar mai fi fost, erau **oameni**. În schimb, cei care hotărâu exterminarea lor și duceau la îndeplinire planul diabolic își pierduseră de mult **omenia**. Nu „nemții” sau „rușii”, la modul generic, sunt răi, ci sistemele care i-au creat pe acești oameni, sisteme care le-au dat

Analele Universității Dunărea de Jos

posibilitatea să se afirme ca brute. Oamenii slabi nu sunt virtuoși.

Deseori, în ultimul timp, asistăm la dezbateri privind întâietatea întru rău a comunismului sau a fascismului. Ni se par absurde, dacă nu chiar cinice aceste discuții, deoarece atât într-un caz cât și în celălalt este vorba despre un rău inimaginabil și despre o suferință a victimelor neegalată în istoria secolului al XX-lea. **Moartea** milioanei de oameni în numele unor principii, doctrine, ideologii bolnave **este aceeași**. Problema se ivește o dată cu judecarea acestor erori și atribuirea responsabilităților celor ce le-au comis. Germanii naziști și germanii de azi au fost culpabilizați și găsiți culpabili într-un proces istoric, internațional, oficial și unul moral. Nimeni nu s-a îndoit de vinovăția lor și ca urmare ei au fost pedepsiți. Încă se mai

Filosofie

discută despre vinovăția morală a poporului german. Cu argumente pro și contra culpabilizării – în schimb, glasurile acuzatoare la adresa comunismului sunt rare, iar când se fac auzite, sunt discreditate. Comunismul este „scuzabil” prin noblețea idealului propus și promis. A scăpat de judecata istoriei pentru că apologeții săi invocă perfid iertarea creștinească. Ateii declarați ai regimului comunist pretind iertarea în numele consensului național și al tranziției spre democrație.

Dar iertarea este precedată de recunoașterea și asumarea vinovăției. Ea este însoțită de mărturisire și pocăință. Or, nici un agent comunist nu a făcut o mărturisire publică. Răul nazist a fost numit și astfel ne-am eliberat de el. Răul comunist, **nenumit**, încă pâlپâie sub cenușa propriului imperiu.